

HZ. OSMAN DÖNEMİNDE İSTİNSAH EDİLEN MUSHAFLARIN AKİBETİ

ZİYA ŞEN*

The State of Copied Mushafs in the Period of Osman

Abstract: Huzeyfe bin el-Yemân reported the gravity of the situation to the caliph after the turmoil emerged during the Armenia and Azarbaijan military expedition occurred during the period of Uthman. After that the Mushafs were copied and sent to different towns. According to the information in the general, the places where the mushafs copied during the Period of Uthman were sent were as follows; 1. Medinah, 2. Mecca, 3. Kûfe 4. Basra 5. Damascus. Apart from this, it is stated that a copy of the mushafs was also sent to Egypt, Yemen, Kairoun, Cordoba, Bahrain, al-Jazirah and Homs.

Keywords: Qur'an, Mushaf, Copy, Sending, City.

* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD [ziyasen@hotmail.com]

Öz: Hz. Osman döneminde meydana gelen Ermenistan ve Âzerbaycan seferi esnasında ortaya çıkan kargaşadan sonra Huzeyfe b. el-Yemân durumun vehametini halifeye bildirdi. Bundan sonra Mushaflar çoğaltıldı ve farklı beldelere gönderildi. Kaynakların genelindeki bilgilere göre Hz. Osman zamanında çoğaltılan bu mushafların gönderildiği yerler şunlardır: 1. Medine, 2. Mekke, 3. Kûfe 4. Basra 5. Şam. Ayrıca bunun dışında Mısır, Yemen, Kayravan, Kurtuba, Bahreyn, el-Cezîre ve Humus'a da birer mushaf gönderildiğine dair bilgiler zikredilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Mushaf, Çoğaltma, Gönderme, Şehir.

Giriş

Hz. Osman'ın hususi nüshasına "Mushaf-ı Osman" denildiği gibi, diğer bazı önemli İslâm merkezlerine gönderilen nüshalar onun tarafından gönderildiği için, onlara da "Mushaf-ı Osman" denilmiştir.¹

32

OMÜİFD

Burada ilk olarak Hz. Osman'ın h. 35'de kendisinin şehid edilirken okuduğu ve üzerinde kan izleri bulunan mushafının önemi daha sonra bu mushafın Medine Mushaf'ından farkı son olarak da bazı şehirlere gönderilen Mushaflar² konusu ele alınacaktır.

Öncelikle şu hususu belirtmek gerekir; Emeviler Hz. Osman'ın okurken şehit edildiği ve üzerine kanının damladığı mushafı propaganda vasıtası yapmaktadırlar. Üzerinde kan lekesi olan mushaf bu yüzden değer taşıyordu. Böyle olunca, herhangi eski bir mushafın üzerine kan damlatıp, 'Hz. Osman'ın mushafı budur' diye ortaya mushaflar çıkarılmıştı. Bundan dolayı, bu mushaflardan hangisinin Hz. Osman'ın İmam mushafı olduğunu seçmek ve belirlemek zorlaşmıştır.³ Bazıları da bu konuyu istismar ederek, ellerindeki mushaf'ın güya Hz. Osman (r.a.) şehid edilirken okuduğu mushaf olduğuna inandırmak için, eski bazı mushaflara kan lekesi sürmüşlerdir. Bugün kütüphanelerde üzerine kan

¹ Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 136.

² Bunlara Mesâhif-i Emsâr da denir.

³ Keskiöglü, *age.*, s. 136; İsmet Ersöz, *Kur'ân Tarihi*, İstanbul 1996, s. 135.

sürülmüş pek çok mushaf vardır.⁴ Kütüphanelerde muhafaza edilmekte olan eski mushaflardan bazıları muhtemelen bu ilk nüshalardan veya en azından onlardan yazılanlardan istinsah edilmiştir.⁵

Burada mushaf tarihi açısından önem arz eden bir hususu ele almak istiyoruz ki o da Medine Mushafı ile Osman mushafı arasındaki ilişkidir. Hz. Osman, istinsah edilen mushaflardan birini Medine halkı için bırakmış ve Zeyd b. Sâbit'i de bunu okutmak üzere görevlendirmişti. Sonraki döneme ait bazı kaynaklarda onun bir mushafı da kendisi için ayırdığı nakledilmektedir. Buna göre h. 35'de Hz. Osman şehid edildiği esnada kendisine ayırdığı o mushafı okumaktaydı. Kendisinden akan kanın bir kısmı Bakara sûresinin 2/137. âyeti⁶ üzerine damlamıştı.⁷ Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Sa'd'ın "*Tabakat*"'ı hariç Hz. Osman'ın, çoğaltılan resmi mushaflardan birini kendisi için alıkoyduğuna dair ilk döneme ait kaynaklarda açık bir ifade yer almamaktadır. Bu durum, Hz. Osman'ın şehid edildiği sırada okumakta olduğu nüsha, Medine nüshası olabilir mi? sorusunu akla getirmektedir.⁸ Hz. Osman'ın imam mushafının Medinelilere tahsis edilen mushaftan bazı kelimelerin yazımında farklılık gösterdiği de nakledilmektedir.⁹ Bu durumda iki

⁴ Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Çeşitli İslâm Merkezlerine Gönderilen Mushaflar ve Müslümanların Kur'an'a Verdikleri Önem*, Makâlât, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 1994, s. 101-114. (Bu makalenin çevirisi için bkz. Muhittin Akgül, *Usûl İslâm Araştırmaları*, Sayı: 7, Ocak-Haziran 2007, s. 169-186, s. 13)

⁵ Tayyar Altıkuş, *Hz. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf (Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası)*, İstanbul 2007, s. 36.

⁶ Âyet-i kerîme şu şekildedir: "فسيكفيهم الله": "Onlara karşı Allah sana yeter".

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut trs. III, 73-74; Mustafa Altundağ, *İstanbul Topkapı Mushafı Hz. Osman'a mı Aittir?*, Marife, yıl: 2, sayı: 1, bahar: 2002, s. 56.

⁸ Altundağ, *agm.*, s. 57.

⁹ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, (Thk. Mubbiddîn Abdüsseccân Vâiz), Beyrut 1995, s. 245-250; Sâlim, Abdülaziz, *Advâ Alâ Mushafı Osmân b. Affân*, İskenderiyye trs., s. 19. Bu farklılıkların örneği konusunda bkz. İbn Ebî Dâvûd, *age.*, s. 253-280; ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saïd, el-Mukni' fi Resmî Mesâhifi'l-Emsâr, (Thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî), Kahire trs. s. 106-117; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer*, Beyrut 1987, II, 406, 425, 440, 613 (Bennâ, "el-Mersûm" başlığı altında Mushaflar arasında yer alan tüm bu farklılıkları zikretmiştir); Sâlim, *age.*, s. 19. Bu arada şehirlere gönderilen Mushaflar arasında bazı

mushaf arasındaki bu farklılıklar, Hz. Osman'ın şehid edildiği sırada okumakta olduğu mushafın Medinelilere tahsis edilen Mushaf olmadığını göstermektedir.¹⁰

Hz. Osman'ın heyet tarafından yazılan mushaflardan birini kendisi için alkoymadığını iddia edenlere göre Hz. Osman'ın şehid edildiği esnada yanında bulunan mushaf, halifenin kendi eliyle istinsah ettiği özel mushafıdır.¹¹ İbn Kesir'e göre bazı seyyahların Hz. Osman'ın şehid edildiği esnada okumakta olduğu mushafı bizzat kendisinin istinsah ettiğini zikretmeleri de bu iddiayı doğrulamaktadır.

Diğer taraftan şayet Hz. Osman kendisi için bir mushaf yazmışsa, bunun resmi mushafların istinsahından sonra olabileceği belirtilmektedir. Çünkü resmi mushaflar yazıldıktan sonra Hz. Osman daha önce yazılan bütün özel mushafları imha ettirmişti. Başkalarının mushafını imha ettirirken Hz. Osman'ın kendisinin mushafına dokunulmamış olması düşünülemez. Ancak birinci el kaynaklarda bu konuda herhangi bir bilgi yer almadığı için, söz konusu mushafı Hz. Osman'ın kendi eliyle istinsah etmiş olabileceğinin uzak bir ihtimal olduğu da belirtilmektedir.¹²

Kaynaklarda geçen "Hz. Osman Mushaf yazdı"¹³ şeklindeki ifadelerin, mecazi bir anlam ifade ettiği ve bu mushafı Hz. Osman'ın yazdığı şekilde anlaşılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu tarz ifadeler şöyle anlaşılmalıdır: Hz. Osman'ın teşkil ettiği heyet ilk önce tek bir mushaf yazmış, daha sonra farklı beldelere gönderilmek üzere bu nüshadan farklı sayıda nüshalar istinsah edilmişti. Hz. Osman'ın kendisi

yazım farklılıklarının olduğunu da belirtmek gerekir. Bu konuda bkz. Ahmed Aliyyü'l-İmam, *Kur'ân'ın 10 Kıraati*, (Variant Readings Of The Qur'an, Terc. Süleyman Gündüz), İnkilâb Basım Yayın, İstanbul 2010, s. 127-129. (Konu başlığı şu şekildedir: "Şehirlere Gönderilen Nüshalar Arasındaki Farklar"). A'zami, bu Mushaflar arasındaki yazım farklılıklarının sadece 12 yerde olduğunu ifade eder. Muhammed Mustafa el-A'zami, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'ân Tarihi*, (Terc. Ömer Türker), İstanbul 2006, s. 141.

¹⁰ Altundağ, *agm.*, s. 57.

¹¹ Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmail b. Ömer b. Kesir, , *Fedâilu'l-Kur'ân*, (Thk. Ebu İsmail el-Huveynî el-Eserî) Kahire 1416, s. 89-90; Sâlim, *age.*, s. 19; Altundağ, *agm.*, s. 57.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Altundağ, *agm.*, s. 57.

¹³ Mesela bkz. İbn Kesir, *age.*, s. 78

için alıkoyduğu mushaf da işte heyetin yazmış olduğu o ilk nüshadır. Buna “*imam*” adının verilmesi de, onun Hz. Osman’ın kendi eliyle değil heyet tarafından yazılan resmi bir nüsha olduğunu gösterir. Yani Hz. Osman, kendisi için ayırıp okuduğu mushafı kendisi istinsah etmemiş veya bunu heyete Medine halkı için yazdırmamıştı. Bu mushaf heyet tarafından yazılan resmi nüshalardan halife için tahsis edilmiş olanıdır.¹⁴

Yukarıda anlatılanları özetlemek gerekirse, Hz. Osman kendisi için ne bir mushaf istinsah etmiş ne de ettirmişti. Heyetin yazdığı ilk nüsha onun adına Medine’de muhafaza edilmişti. Ancak Medine Mushafı denilen mushaf bu değildir.

Bu mushafın ön plana çıkması, Hz. Osman’ın şehid edildiği esnada bu mushafı okumakta olduğu ve kanının da bu mushaf üzerine damlamış olması sebebiyledir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bunda özellikle Emevilerin propagandasının etkisi büyüktür. Aralarında bazı ufak tefek farklılıklar olsa da güvenilirlik açısından bu mushafın diğer şehirlere gönderilen mushaflardan hiçbir farkı yoktur.¹⁵

Şimdi de şehirlere gönderilen Mushaflar ve bunların akıbetleri konusuna geçmek istiyoruz. Burada öncelikle Medine Mushafını ele almaya çalışacağız.

1. Medine Mushafı

İbn Şebbe (ö. 262/876)’nin Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe’den rivayet ettiğine göre Hz. Osman, mushafı istinsah ettikten sonra bir nüshayı Mescid-i Nebevi’ye koydurmuş ve sabah namazı vaktinde onun okunmasını emretmişti.¹⁶ Buradan anlaşıldığına göre bu mushaf Ravza-i Mutahhara’da korunuyordu. Ömer Rıza Doğrul’un kaydettiğine göre Mevlâna Şibli (ö. 1857/1914) 1329/1911 “*Tehzîbu’l-Ahlâk*” mecmuasında Medine’ye gönderilen bu nüshanın h. 735 yılına kadar orada

¹⁴ Altundağ, *agm.*, s. 58.

¹⁵ Altundağ, *agm.*, s. 58.

¹⁶ Nûreddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu’l-Vefâ bi Ahbâri Dâri’l-Mustafâ*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), Beyrut 1393/1971, II, 667.

görüldüğünü belirtir. Onun ifadelerine göre bu mushafın üzerinde şunlar yazıyordu: “Rasûlullah’ın ashabından bir topluluğun icması budur. Bu ashab arasında Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr ve Sa’d b. el-Âs vardı.” Nüshada ayrıca toplama işinde görev alan diğer ashabın isimleri de yazılıydı.¹⁷

Muhammed Zâhid el-Kevseri (ö. 1952)’ye göre bu nüsha, I. Dünya Savaşı (1914-1918)’na kadar Medine-i Münevvere’de muhafaza edilmiş, savaş esnasında zayi olmaması için kıymetli eserlerle birlikte o da (muhtemelen İstanbul’da) muhafaza altına alınmış ve savaş bittikten sonra yine oraya iade edilmişti.¹⁸ 1930’da Bolşeviklerin Rusyasından kaçtıktan sonra yakın ve uzak Şark’ta dolaşırken Kur’ân’a dair epey araştırma yapıp bunları Hindistan’da neşreden Musa Carullah Bigiyef (ö. 1369/1949), Medine Mushafının Ravza-i Mutahhara’da korunduğunu bizzat kendisinin gördüğünü söyler.¹⁹

36

OMÜİFD

Diğer taraftan Kevseri’nin ve Musa Carullah’ın Medine’de iken I. Dünya Savaşı münasebetiyle İstanbul’a getirilip daha sonra tekrar Medine’ye gönderildiğini ifade ettikleri Medine nüshasının, Hz. Osman’ın istinsah ettirdiği mushaflardan birisi değil de, daha sonraki dönemlerde ana mushaflardan çoğaltılan bir mushaf olmasının daha muhtemel gözüktüğü de ifade edilmektedir.²⁰

İsmail Hakkı İzmirli ise bu mushafın erken bir tarihte zayi olduğunu ifade eder. Ona göre Medine Mushafı Yezid b. Muaviye zamanındaki Harre Vak’asında (63/683) zayi olmuştur.²¹

¹⁷ Ömer Rıza Doğrul, *Kur’ân Nedir*, İstanbul 1345/1927, s. 65.

¹⁸ el-Kevserî, *age.*, s. 12. Ayrıca bkz. Ğânim Gaddûrî el-Hamed, *Resmu’l-Mushaf*, yy. 1982.

¹⁹ Keskiöğlü, *age.*, s. 134. Keskiöğlü’nun naklettiği bu bilginin kaynağını Musa Carullah’ın *Târîhu’l-Kur’ân ve’l-Mesâhif* (el-Matbaatü’l-İslâmiyye, Petersburg, 1323/1905) adlı eserinde tespit edemediğimizi belirtmek isteriz. Ancak bu bilginin onun başka bir eserinden alınmış olma ihtimali de söz konusu olabilir. Bu sebepten biz söz konusu bilginin doğruluğunu varsaymak durumundayız.

²⁰ Altundağ, *agm.*, s. 64.

²¹ İsmail Hakkı İzmirli, *Târîh-i Kur’ân*, İstanbul 1956, s. 13.

Görüldüğü üzere bu mushafın ne zaman zayi olduğuna dair en erken tarih İzmirli'ye aittir. Ravza'da korunan Medine Mushafı, Mevlâna Şibli'ye göre 735'e kadar orada muhafaza edilmiştir. Kevseri'ye ve Musa Carullah'a göre I. Dünya savaşına kadar orada korunmuştur. Bazılarına göre ise bu tarihlere kadar korunan bu mushaf Hz. Osman döneminde oraya gönderilen mushaf olmayıp daha sonraki tarihlerde çoğaltılan bir mushaftır.

Burada bir hususu belirtmek istiyoruz: Kaynaklarda Medine'ye Mescid-i Nebevî'ye dönem dönem farklı kişiler tarafından değişik mushafın gönderildiği üzerinde durulmaktadır. Mesela, Muharriz b. Sabit'in babasından yaptığı rivayete göre Haccac b. Yusuf (ö. 95/714) mushafını yazdıktan sonra bunları farklı şehirlere göndermişti. Bunlardan birisini de Medine'ye yollamıştı. Hz. Osman'ın akrabaları bunu hoş karşılamayınca onlara şöyle denilmiş: "O halde siz de Hz. Osman'ın mushafını çıkarıp okuyun". Akabinde onlar, Hz. Osman'ın mushafının kendisi şehid edildiği gün zarar gördüğünü söylediler. Muharriz, Hz. Osman'ın mushafının torunu Halid b. Amr b. Osman'a intikal ettiği bilgisinin kendisine ulaştığını söyler.²² Bu konuda İbn Kuteybe Hz. Osman'ın odasında şehid edildiği esnada okuduğu Mushafın, oğlu Halid'in yanındaki mushaf olduğunu, daha sonra onun evlatlarına intikal eden bu mushafın ortadan kaldırıldığını ve Şam'ın ileri gelen alimlerinin bunun Tûs şehrinde olduğunu söylediklerini kaydeder.²³

Mehdi Billâh (ö. 169/785) halife olunca o da Medine'ye bir mushaf göndermişti. Bazılarına göre şu an Medine'de okunan mushaf Mehdi'nin gönderdiği işte bu mushaftır. Bundan sonra Haccac'ın Medine'ye gönderdiği mushaf ortadan kaldırılmıştır.²⁴

²² Sâlim, *age.*, s. 32-33.

²³ Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Beyrut 1419, II, 200.

²⁴ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, yy. trs. I, 8; Semhûdî, Nûreddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), Beyrut 1393/1971, II, 667.

Bu konudaki benzer bir rivayeti de İbn Zübâle nakletmektedir. İbn Zübâle'nin Malik b. Enes'den rivayet ettiğine göre Haccac ana şehirlere mushaflar gönderdi, onlardan büyük bir tanesini de Medine'ye yolladı. Bu bakımdan Haccac, Hz. Osman'dan sonra şehirlere mushaf gönderen ilk kişidir. Onun Medine'ye gönderdiği bu mushaf bir sandukanın içerisinde bulunuyor ve Perşembe ve Cuma günleri sabah namazından sonra açılıp okunuyordu. Daha sonra Halife Mehdî de Medine'ye bir mushaf gönderdi. Bunun üzerine Haccac'ın gönderdiği mushaf sandığa kaldırıldı ve Mehdî Billâh'ın gönderdiği mushaftan okunmaya devam edildi.²⁵

12. asırda İbn Neccâr Mescid-i Nebevî'yi ziyaret eder ve bu konuda bir kitap yazar, kitabına da "ed-Durru's-Semine fi Tarihi'l-Medine" adını verir. Bu kitabında Mescid-i Nebevî'deki mushaflar için de bir bölüm ayırır. Burada yukarıda İbn Zübâle'den nakledilen hususları tekrarlar ve sonra şöyle der: "Günümüzde Mervan kapısının yanındaki maksurede²⁶ toplu halde var olduğu söylene de söz konusu bu mushafların çoğu zamanla ortadan kalkmıştır veya yaprakları dağılmıştır".²⁷

Bunlardan başka, Hz. Peygamber'in makamının arkasında büyük bir kürsünün içerisinde Mısır'dan getirilen bir mushafın varlığından da bahsedilmektedir. Endülüslü Arap seyyahı Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed İbn Cübeyr (ö. 614/1217), 580/1184 senesinde hac yaptığı esnada Medine'ye uğramış ve Ravza-i Mutahhara'daki Ravza-i Sağire ile Resûlullah'ın kabri arasına düşen genişçe bir yerde Hz. Osman'ın şehirlere gönderdiği dört mushaftan birinin bulunduğunu kaydetmiştir. Bunun çok büyük bir mushaf olduğunu ve kapalı bir vaziyette korunduğunu ifade etmiştir.²⁸ Ancak İbn Cübeyr, bunun Medine nüshası

²⁵ İbn Şebbe, *age.*, I, 8; Semhûdî, *age.*, II, 668; el-Müneccid, *age.*, s. 46.

²⁶ Camilerde, parmaklıklarla çevrilmiş olup padişahın namaz kıldığı yerdir. Buraya hünkâr mahfili de denir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mustafa Çetinaslan, *Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29/2013, s. 61-74.

²⁷ el-Müneccid, *age.*, s. 46.

²⁸ Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed el-Kinânî el-Belensî b. Cübeyr, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut trs., s. 171; Semhûdî, *age.*, II, 668; el-Müneccid, *age.*, s. 46.

mı yoksa diğer şehirlerden birine ait bir nüsha mı olduğunu belirtmemektedir. Sadece Mısır'dan getirilen bir Mushaf olduğunu söylemektedir. Mısır'dan getirilen bu mushaf, Hz. Osman'ın gönderdiği mushafardan birisi olduğu tahmin edilmektedir. Yoksa Osman'ın şehid edildiği esnada okuduğu mushaf değildir.

2. Mekke Mushafı

İbn Cübeyr (ö. 614/1217), Mekke'ye gönderilen Osman mushafını Kâbe'deki dolabından çıkarıldığı bir sırada Mekke'de gördüğünden bahsetmektedir. Onun kaydına göre Mekke'de el-Kubbetu'l-Abbasiyye'de bir dolabın içerisinde dört halifeden (ki bunun Hz. Osman olduğu ifade edilmektedir) birine ait, Zeyd b. Sabit'in hattıyla Hz. Peygamber'in vefatından 18 sene sonra istinsah edilmiş bir mushafın varlığından bahsedilmektedir. Bunun varaklarının çoğu noksan vaziyettedir. Kubbe sahibi olan Mütevellî'nin verdiği bilgiye göre Mekkeliler kıtlık ve kuraklık zamanlarında Kâbe'nin kapısını açarak bu mushafı çıkarırlar, onu Makam-ı İbrahim'e mübarek eşige koyarlar, başları açık bir vaziyette onun etrafında toplanırlar, Allah'a yalvararak dua ederler, onu ve Makam-ı İbrahim'i aracı kılarak onunla tevessülde bulunurlarmış. Onlar daha oradan ayrılmadan Allah'ın rahmeti onlara gelirmiş.²⁹ İbn Battûta (ö. 770/1368) da mushafı Mekke ziyareti esnasında Harem-i Şerif'teki bir sanduka içerisinde gördüğünü ifade etmekte, onun Peygamberimizin vefatından 18 sene sonra istinsah edildiğini, insanların kıtlık dönemlerinde onun aracılığıyla Allah'a yalvardıklarını söylemekte ve İbn Cübeyr'in anlattıklarını tekrarlamaktadır.³⁰

Görüldüğü üzere burada Mekke Mushafı'nın ne zaman zayi olduğu konusunda herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Sadece bu mushafın varlığı ve niteliği konusunda bilgi verilmektedir.

²⁹ Şerefeddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî el-Levâtî, *Rihletü İbn Battûta*, Beyrut 2010, I, 128; İbn Cübeyr, *age.*, s. 80-81. Ayrıca bkz. el-Müneccid, *age.*, s. 48.

³⁰ İbn Battûta, *age.*, I, 128.

Şimdi de ulaşabildiğimiz kaynaklardan hareketle bu mushafın görüldüğü ve yok olduğu tarihleri kronolojik olarak zikretmek istiyoruz.

İsmail Hakkı İzmirli'ye göre Mekke Mushafı h. 70 senesinde zayi olmuştur.³¹

Ebu'l-Kasım et-Tüçîbî es-Sebtî (ö. 730/1330) bu mushafı h. 696 senesinde Şevval ayında Mekke'de Kubbetü'l-Yehudiyye'de gördüğünü belirtir. Onun Mekkelilerden naklen anlattığına göre bu mushaf, Hz. Osman'ın kendi eliyle yazdığı nüshadır. Tüçîbî, bu mushafı, İbn Cübeyr'in Zeyd b. Sabit'in yazdığı mushaflardan biri olarak gördüğünü kaydettikten sonra, Zeyd'in istinsah heyetinde yer alan kişilerden birisi olduğu için bunun mümkün olduğunu belirtir. Yine onun ifadelerine göre mushafın yazısının bir kısmı doğal afetler sebebiyle silinmiş, bazı varaklara sonraki döneme ait yazıyla ilavelerde bulunulmuştur. Mesela, Doğu bölgesinde Tüçîbî'nin asrına kadar adet olduğu üzere "fâ" harfinin üzerine bir nokta konuyordu. Mushafta ayrıca "Ribâ" kelimesi vav ve elif ile yazılmıştır. Surelerin başında eski hat ile ayet sayıları kaydedilmiştir. Kapağına sonraki döneme ait yazıyla "Hz. Peygamber'in vefatından 18 sene sonra yazılmıştır" kaydı düşülmüştür. Mushafın hattı Kûfi hatta benzemektedir. Bakara suresinin 2/137. âyetinin yazılı olduğu varak üzerinde kan izleri vardır.³² Tüçîbî'nin Mekke Mushafı ile ilgili bu tanımlamaları, bu mushafın Hz. Osman tarafından istinsah ettirilen mushaflardan herhangi biri veya Zeyd b. Sabit'in istinsah ettiği mushaflardan birisi olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü Hz. Osman mushafları hareke, süsleme, tezhib, aşr işaretleri, noktalama işaretleri ve sureler arası ayırıcı işaretleri içermemektedir.³³ Semhudi (ö. 911/1506)'ye göre de Medine'deki mushafta olduğu gibi bugün Kahire ve Mekke'de bulunan mushaflar üzerinde de kan izleri vardır. Bunlardan

³¹ İzmirli, *age.*, s. 13.

³² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Emin Maşalı, *Kur'ân'ın Metin Yapısı*, Ankara 2004, s. 106.

³³ Altundağ, *agm.*, s. 66; Maşalı, *age.*, s. 107.

bazısı kasıtlı olarak, söz konusu mushafın Osman'a ait zannedilsin diye konulmuştur.³⁴

Ömer Rıza Doğrul'un Mevlana Şibli'den kaydettiğine göre de Mekke'deki nüsha h. 735 senesinde yani 8. asırda görülmüştür.³⁵

Abdülaziz Sâlim'in belirttiğine göre ise h. 8./m. 14. asra kadar bu mushaf hakkında bilgilere sahibiz. Buna ilaveten Abdülaziz Sâlim, Mekke Mushafı'nın, Endülüs mushafının aynısı olmasının mümkün olmadığı söyledikten sonra bunun h. 911 senesinde vefat eden Semhûdi dönemine kadar orada korunduğunu belirtir.³⁶

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, kaynaklarda Mekke Mushafı'nın h. 70, h. 696, h. 735 ve h. 911 tarihlerine kadar muhafaza edildiğine dair bilgiler yer almaktadır. Doğrusu rivayetler arasındaki bu zaman farkı (1. asır ile 7-8 veya 9. asır arasındaki zaman farkı) oldukça düşündürücüdür. Bu da rivayetler arasındaki çelişkinin açık bir göstergesidir. Ancak biz rivayetlerin genelinden hareketle bu mushafın Hz. Osman'ın oraya gönderdiği mushaflardan değil, onlardan çoğaltılan bir mushaf olduğu ve 7. asrın sonuna veya 8. asra kadar korunduğunu söyleyebiliriz.

41

OMÜİFD

3. Kûfe Mushafı

İbn Battûta ve İbn Cübeyr gibi seyyahların hakkında herhangi bir bilgi vermedikleri Kûfe'ye gönderilen bu mushaf Abdülaziz Sâlim'e göre, Ali b. Ebî Talib ve Muaviye b. Ebî Sufyân arasında meydana gelen hadiselerin akabinde buradaki şiddetli siyasi çalkantılar esnasında zayi olmuştur.³⁷

İsmail Hakkı İzmirli'ye göre ise Muhtar es-Sakafî'nin valiliği zamanında (131/748) zayi olmuştur.³⁸

³⁴ Semhûdi, *age.*, II, 669.

³⁵ Doğrul, *age.*, s. 65.

³⁶ Sâlim, *age.*, s. 49.

³⁷ Sâlim, *age.*, s. 48.

³⁸ İzmirli, *age.*, s. 13.

Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye göre bu mushaf, bilinmeyen bir tarihte muhtemelen Abbasiler döneminde (750-1258) veya Şâtubî'nin öğrencisi kıraat ve tefsir âlimi Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 643/1245)³⁹ zamanında Trablus'a yakın bir yerleşim yeri olan Suriye'nin kazası Tartus'ta⁴⁰ muhafaza edilen, daha sonra da Humus Kalesi'ne nakledilen mushaftır. "*el-Hakikat ve'l-Mecâz*" adlı eserinde Humus ve Mısır gibi yerlerde görmüş olduğu tarihi eserlerden ve kıymetli mushaflardan bahseden en-Nablûsî (ö. 1143/1730) de, 1100/1688 yılında Kudüs'e yaptığı seyahatinde bu mushaftan bahsetmektedir. Ona göre bu mushaf, I. Dünya Savaşına kadar belirtilen yerde muhafaza edilmiş, daha sonra buradaki yetkililer onu Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul'a getirmişlerdir.⁴¹

Sonuç olarak bu mushaf hakkında herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Bu mushaf Hz. Ali ve Muaviye zamanındaki olayların akabinde veya Muhtar zamanında zayi olmuştur. Bir başka görüşe göre bu mushaf Abbasiler döneminde veya es-Sehavî zamanında yahut h. 1100'de görülmüş, I. Dünya savaşından sonra da İstanbul'a getirtilmiştir. Mushafın daha sonraki durumu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Ancak kaynakların genelinden hareketle bu mushafın h. II. asrın başlarında ortadan kaybolduğunu söyleyebiliriz.

4. Basra Mushafı

İbn Battûta 8. asırda Basra'yı ziyareti hakkında bilgiler verirken burada bulunan mushaf konusunda da bazı bilgiler sunmuştur. İbn Battûta'ya göre bu mushaf Basra'daki mescidlerin en güzellerinden olan Emîru'l-Mu'minîn Hz. Ali Mescidi'nde bulunan ve Hz. Osman'ın şehit olduğu esnada okumakta olduğu mushaftır. Bu nüsha h. 8. asırda "*فسيفيكيهم الله*"⁴² ayeti üzerinde yer alan kan lekeleri ile görülmüştür. Ancak mushafın

³⁹ Tayyar Altıkulaç, "*Sehâvî*", DİA, c. 36, sf. 311-313, İstanbul 2009.

⁴⁰ Osman Keskiöğlü Tartus'u sehven Tarsus olarak vermiştir. Keskiöğlü, *age.*, s. 134.

⁴¹ Abdülganî b. İsmail en-Nablûsî, *el-Hakikat ve'l-Mecâz fi'r-Rihleti İlä Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve Hicaz*, Mısır 1986, sf. 32-33.

⁴² Bakara 2/137.

üzerindeki kan lekelerinin Hz. Osman'a ait olduğu zannedilsin diye sonradan konulmuş olma ihtimalinden de bahsedilir.⁴³

Abdulaziz Sâlim, İbn Battûta'nın bu mushafın Hz. Osman'ın Basra'ya veya Kûfe'ye gönderdiği mushaf olduğunu, sonra onun Semerkand'a daha sonra da Taşkent'e intikal ettiğini ve Taşkent mushafı⁴⁴ olarak bilinen mushafın da bu olduğunu söyler.⁴⁵ Abdulaziz'e göre üzerinde kan lekeleri olan bu mushafın iddia edildiği gibi Medine Mushafı olması uzak bir ihtimaldir.⁴⁶

Emeviler bu nüshayı bir süre muhafaza etmişlerdir. Ömer Rıza Doğrul'un Mevlâna Şibli'den kaydına göre daha sonra bilinmeyen bir tarihte İspanya'nın Endülüs eyaletinin bir şehri olan Kurtuba'ya gittiklerinde bu nüshayı da yanlarına alıp götürmüşlerdir. İspanya'da İslâm hâkimiyetinin bitişi üzerine bu nüsha Fas'a getirilmiş ve uzun zaman burada kalmıştır.⁴⁷

Bir başka görüşe göre de 279-289 (892-902) yılları arasında hilafette bulunan Abbasi halifelerinden Mu'tezid Billah ve daha sonra I. Abdurrahman devrinde (1318-1337), Merînîler'den Ebü'l-Hasan, Tlemsen'i fethettiklerinde bu nüshayı almışlardır. Ebu'l-Hasan'ın vefatı üzerine bu nüsha Portekiz'e götürülmüş, orada bir tâcir tarafından satın

⁴³ İbn Battûta, *age.*, I, 170. Ayrıca bkz. Sâlim, *age.*, s. 26; el-Müneccid, *age.*, s. 47.

⁴⁴ Taşkent Eski Eserler Müzesi'nde bulunan bu mushaf nüshası ile İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan mushaf nüshalarının mevcut en eski mushaf nüshaları olarak şöhret bulduğu belirtilmektedir. Tayyar Altıkulaç, *Hız. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf (Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası)*, s. 36. Şu anda Taşkent'te Eski Eserler Müzesi'nde metal bir sandık içinde muhafaza edilmekte olan Mushaf'ın, genellikle Hz. Osman'ın mushaflarından biri olduğuna inanıldığı ve hatta şehid edildiği sırada bu nüshayı okuduğu kanaatinin yaygın olduğu ifade edilmektedir. Altıkulaç, *Hız. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerîf (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Nüshası)*, İstanbul 2007, I, 80.

⁴⁵ Sâlim, *age.* s. 49. Osman Keskiöğlü'na göre ise Basra Mushafı denilen Mushaf aslında Basra Mushafı olmayıp ya Hz. Osman mushafıdır veya Rusya'daki mushaf Hz. Osman mushafıdır. Keskiöğlü, *age.*, s. 137.

⁴⁶ Sâlim, *Edvâ Ala Mushaf*, s. 27.

⁴⁷ Doğrul, *age.*, s. 65-66.

alınarak Fas'a getirilmiş ve orada devlet hazinesinde uzun bir süre muhafaza edilmiştir. Eserin ondan sonra ne olduğu belli değildir.⁴⁸

Sonuç olarak h. 8. asırda görülen bu mushaf, Basra'dan sonra Semerkant'a sonra da Taşkent'e intikal etmiştir. Taşkent mushafı denilen Mushaf da budur. Emeviler, mushafı bir süre korumuşlar daha sonra Kurtuba'ya sonra da Fas'a götürmüşlerdir. Bir başka görüşe göre de 645'den sonra Portekiz'e götürüldükten sonra tekrar Fas'a götürülmüştür. Anlatılanlardan hareketle bu nüsha hakkında sonraki rivayetlerin çok çeşitli olduğunu ve bazı bilgilerin birbiri ile çelişki arz edici mahiyette olduğunu söylememiz mümkündür.

5. Şam Mushafı

Bu mushaf konusundaki en eski bilgileri büyük tarihçi Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî (ö. 282/895) verir. Sıffîn Savaşı'nda Iraklılar Hz. Ali'nin yanında, Şamlılar da Muaviye'nin yanında yer alırlar. Bu savaşta Amr b. el-Âs'ın teklifi ile Şamlılar Kur'ân hakemliğine başvuruya çağırılırlar ve onlar bunu mızrak ucuna asılan mushaflar ile dillendirirler. O, Şamlıların Sıffîn Savaşında "Büyük Şam Mushafı"nı mızrakların ucuna bağladıklarını ve onun 5 kişi tarafından taşındığını söyler. Bu asılan mushafların Şam Mushafı olduğu nakledilir.⁴⁹

Dımaşk Emiri Atabek Tuğtekin Abbasi halifelerinden Müstazhir Billah'ın hilafeti zamanında h. 492'de Osman mushafı Doğu Taberiyye (Dımaşk, Beytülmakdis ve Akka şehirleri arasında bir yerleşim birimidir)'den Dımaşk'a nakledince insanlar onu karşılamak için sokağa çıkarlar. O, bu mushafı caminin maksuresindeki dolaba yerleştirir.⁵⁰ Bu konuda benzer bilgileri aktaran İbn Kesir (ö. 774/1373)'e göre, Osman Mushaflarının en meşhuru Şam/Dımaşk Camii'nde olanıdır. Bu mushaf Taberiyye'de iken yaklaşık olarak 518/1124'de Şam'a nakledilmiştir. İbn

⁴⁸ Doğrul, *age.*, s. 66; Keskiöglü, *age.*, s. 135.

⁴⁹ ed-Dîneverî, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-Tvâil*, Leiden 1888, sf. 186-200.

⁵⁰ Ez-Zehabi, Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Tarihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhirü ve'l-A'lâm*, Beyrut 1987, 35/29. Ayrıca bkz. el-Müneccid, *age.*, s. 45. Ayrıca bkz. Doğrul, *age.*, s. 65; Keskiöglü, *age.*, s. 135.

Kesir, bu mushafın çok değerli olduğunu, açık ve güzel bir hat ile deve derisine yazıldığını söyler.⁵¹

İbn Cübeyr, 580/1184'de Dımaşk Camii'ne uğrar. Burada mihrabta bulunan maksurenin doğu rüknunda, içinde istinsah faaliyeti sonrası Hz. Osman'ın Şam'a gönderdiği mushafın bulunduğu bir sanduka ile karşılaşır. Onun anlattığına göre sandukada bulunan bu mushaf namaz sonralarında açılır, ziyaretçiler ona dokunur, onu öperler ve bu şekilde ona saygılarını gösterirlerdi. Bu sebepten camide izdiham yaşanırdı.⁵²

Bunlara ilaveten seyyah Şafîî âlimi ve *Kitâbü'l-İşârât ilâ Ma'rifeti'z-Ziyârât* adlı eserin yazarı Ebü'l-Hasen Ali b. Ebi Bekr el-Herevi (ö. 611/1215)'nin ve İbn Fadlullah el-Umevî (8. asır)'nin Hz. Osman'ın hattı ile yazılan mushafı Dımaşk Camii'nde gördüklerinden bahsedilmektedir.⁵³ Ebu'l-Kâsım es-Sebtî (ö. 730/1330) de, 657/1258'de Dımaşk'taki Benî Ümeyye (Dımaşk) Camii/Şam Camii'nin maksuresinde Hz. Osman tarafından buraya gönderilen mushafı gördüğünü söyler.⁵⁴

İbn Battûta'nın anlattığına göre, Beni Ümeyye Camii olarak da bilinen Dımaşk Camii'nin doğu köşesinde kible tarafında büyük bir maksure ve bunun doğu köşesinde mihrabın karşısında büyük bir dolap, bunun içerisinde de Hz. Osman'ın Şam'a gönderdiği mushaf vardı. Bu dolap her hafta Cuma namazdan sonra açılırdı. Cemaat bu mushafı öpmek için izdiham oluşturmdu. O esnada, orada borçlulara alacaklıları tarafından borçlarını ödeyeceklerine dair yemin ettirilirdi.⁵⁵ 9. asırda (820'de) Şam'ı ziyaret eden Halil b. Şahin ez-Zahiri de bu konuda İbn Battûta'nın söylediklerini aktarır.⁵⁶

İbnü'l-Cezeri (ö. 833/1429)'nin de gördüğü bu mushaf, Şam'da Mescidü'd-Tevbe'de korunmuş sonra Ümeyye/Emeviyye Camii'ne

⁵¹ İbn Kesir, *age.*, s. 89. Ayrıca bkz. Ersöz, *age.*, s. 137.

⁵² İbn Cübeyr, *age.*, s. 242; el-Müneccid, *age.*, s. 45.

⁵³ Zehebi, *Tarihul İslam*, 44/494.

⁵⁴ Doğrul, *age.*, s. 65.

⁵⁵ İbn Battûta, *age.*, I, 84; el-Müneccid, *age.*, s. 45.

⁵⁶ el-Müneccid, *age.*, s. 45.

nakledilmiştir. İbnü'l-Cezeri, Mısır'da Mesahif-i Emsar'dan birini daha gördüğünü söyler.⁵⁷

İbn Tûlûn, h. 10. asırda bu mushafın hala Dımaşk'ta olduğunu belirtir. Ona göre, Yavuz Sultan Selim, h. 922'de Şam'a girdiğinde, Ramazan ayının 17. Gecesinde Emevi Camii'ni ziyaret eder ve oradaki Osman mushafından kıraatte bulunur.⁵⁸

Lala Mustafa Paşa'nın h. 982 tarihli Vakfiyesinde kaydedildiğine göre; Humus arazisinde "Vakfû Mushafi Seyyidinâ Osman" diye bir kayda rastlanır. Buradan da o tarihte Mushaf-ı Osman Vakfı diye bir vakfın varlığı anlaşılır.⁵⁹ Humus'taki bu mushafın Şam Mushafından farklı olduğunu burada belirtmemiz gerekir. Zira Abdulganî b. İsmail en-Nablusî (ö. 1143/1731)'ye göre Şam Mushafı Emevi Camii'ndedir. Bunu Şam'a bizzat Hz. Osman göndermiştir. Camide maksurede bir dolap içerisinde olan bu mushaf Kûfî hatla yazılmıştır. Bunun hattı ve varakları Humus kalesindeki gibi daha yenidir. Varaklarında kopma ve parçalanma yoktur.⁶⁰

1329'da *Tehzibu'l-Ahlak* adlı eserini yayınlayan ve bir seyahat için İstanbul'a gelen Mevlânâ Şiblî en-Numanî (ö. 1332/1914), burada iken Şam Mushafının korunduğunu öğrenir ve daha sonra Sultan II. Abdülhamid (1918) döneminde Şam Camii'nde çıkan bir yangında bu nüshanın yandığını söyler.⁶¹

Kevseri ise adeta söylenenleri özetler mahiyette şu bilgileri verir: Şam bölgesine gönderilen mushaf, önce Taberiyye'ye daha sonra Dımaşk'a getirilir ve İbnü'l-Cezerî zamanında Tevbe Mescidi'nde muhafaza edilir. I. Dünya savaşına kadar Emevî Camisindeki Hatip

⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, yy, trs., II, 264.

⁵⁸ el-Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâira bi-Ayâni'l- Mieti'l-Âşira*, neş. Halil el-Mansur, Beyrut, 1997, II, s.89.

⁵⁹ Keskiöğlü, *age.*, s. 135.

⁶⁰ en-Nablûsî, *el-Hakikat ve'l-Mecâz fi'r-Rihleti İlä Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve Hicaz*, s. 33.

⁶¹ Doğrul, *age.*, s. 65; Keskiöğlü, *age.*, s. 135-136.

odasında korunur ve daha sonra İstanbul'a getirilir. Yüzyılımızın meşhur âlimlerinden Şam'lı Şeyh Abdülhakim el-Efgânî'ye, I. Dünya savaşıdan bir süre önce ve kendisinin vefatından da birkaç sene evvel, Şam'da bulunan bu mushafı yazıldığı şekliyle yazması kendisine ilham edilir. Sanki o, bu mushafın buradan başka bir yere nakledileceğini hissetmiş gibidir. O da bizzat kendi el yazısıyla bu mushafın aynısını yazar. Abdülhakim'in yazdığı bu nüsha, Şam'da günümüze kadar bazı dostlarının yanında hâlâ muhafaza edilmektedir.⁶²

Netice olarak şöyle denilebilir: Bu mushafın tarihi Sıffin Savaşına kadar gider. Mushaf h. V. Asrın sonları veya h. VI. Asrın başlarında Taberiyye'den Dımaşk'a nakledilir. İbnü'l-Cezeri'nin de gördüğü bu mushaf, önce Şam'da Mescidü'd-Tevbe'de korunur sonra Ümeyye/Emeviyye Camii'ne nakledilir. İbn Kesir h. 518'de, İbn Cübeyr h. 580'de, Ebu'l-Kâsım es-Sebtî h. 657'de ve İbn Tûlûn h. 10. asırda bu mushafı görürler. Mevlânâ Şiblî en-Numanî'ye göre Sultan II. Abdülhamid devrinde Şam Camii'nde çıkan bir yangında bu mushaf da yanar.

47
OMÜİFD

Değişik tarihlerde farklı seyyah ve ilim adamları tarafından Şam'da görülen bu mushafın yazım şekli ve diğer özellikleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yer almadığı için bu mushaf; 1. Hz. Osman'ın Şam'a gönderdiği mushaf olabilir. 2. Haccac (ö. 95/714) veya Mehdî Billâh (ö. 169/785)'ın gönderdiği mushaf olabilir. 3. Ana mushaflardan istinsah edilmiş başka bir nüsha da olabilir. Ancak bunun tespiti şu an için mümkün değildir.⁶³

Sonuç

Emeviler, üzerinde kan izleri bulunan Hz. Osman mushafını siyasi çıkarları için kullandıklarından, o dönemde pek çok mushafa kan lekesi sürülmüş ve bunun Hz. Osman şehid edilirken okuduğu mushaf olduğu iddia edilmiştir.

⁶² el-Kevserî, *age.*, s. 12. Ayrıca bkz. Keskiöğlü, *age.*, s. 136.

⁶³ Altundağ, *agm.*, s. 65.

H. Osman'ın şehid edilirken okuduğu mushaf ile Medine'de bıraktığı ve Zeyd b. Sabit'i de okutması için görevlendirdiği mushafın aynı olmadığı düşünülmektedir. H. Osman'ın kendisi için bir mushaf tahsis etmediği de tespit edilmiştir. İstinsah heyeti mushafı çoğaltmaya başlamadan önce bir mushaf yazmıştı. Daha sonra bu mushaftan diğer beldelere gönderilecek olan mushafı çoğaltıldı. İşte H. Osman'ın şehid edilirken okuduğu ve üzerinde kan lekeleri olan mushafın, heyet tarafından yazılan ilk mushaf nüshası olduğu kanaati hakimdir.

Medine nüshasının I. Dünya savaşına kadar Ravza-i Mutahhara'da korunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu nüshanın H. Osman dönemine değil de daha sonraki bir döneme ait olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan Medine Mushafı'nın h. 683'de Harre olayında veya h. 735 yılında zayı olduğu da ifade edilmektedir. Medine'ye farklı dönemlerde Haccac ve Mehdi Billah gibi değişik şahıslar tarafından mushafı gönderilmiştir.

48

OMÜİFD

Mekke'ye H. Peygamber'in vefatından 18 sene sonra istinsah edilen bir mushafın gönderildiği tespit edilmiştir. Mekkeliler sıkıntılı dönemlerinde bu mushafı aracı kılarak Allah'a yalvarmışlardır. Mekke Mushafı olarak bilinen mushaf, işte bu mushaftan çoğaltılıp 7 veya 8. asra kadar korunan mushaftır.

Kûfe Mushafı konusunda seyyahlar herhangi bir bilgi vermemektedirler. Bu mushafın h. II. asrın başlarında ortadan kaybolduğu tahmin edilmektedir.

İbn Battûta Basra'da Emîru'l-Mü'minîn H. Ali Mescidi'nde üzerinde kan izleri olan bir mushafın varlığından bahsetmektedir. Diğer taraftan mushafa bu kan lekelerinin sonradan sürüldüğü de tahmin edilmektedir. Bugün Taşkent Mushafı olarak bilinen mushaf da işte bu mushaftır. Bu mushafın sonraki dönemlerde Fas'a veya Buhara'ya nakledildiği ifade edilmektedir. Ancak bu mushafın akibetinin ne olduğu konusunda sağlıklı bilgilere ulaşılamamaktadır.

Şam Mushafı ise h. VI. Asrın başlarında Doğu Taberiyye'den Şam Emevî Camii'ne nakledilmiş ve orada uzun yıllar muhafaza edilmiştir. Daha sonra orada çıkan bir yangında bu mushafın da yandığı tahmin edilmektedir.

92/711 yılında fethedilen Kurtuba'ya Hz. Osman'ın bir mushaf göndermiş olması mümkün gözükmemektedir. Zira o sırada Kurtuba İslâm'ın ana şehirleri arasında yer almamaktaydı.

Netice olarak Hz. Osman Mushaflarının şu anda nerede olduğu veya bazılarının günümüze ulaşmış ulaşmadığı meselesi, Kur'ân tarihi içerisinde hala çözümlenememiş en önemli problemlerden birisidir. Dolayısıyla yangınlar, savaşlar vb. doğal afetler sebebiyle kayboldukları düşünülen bu mushaflar hakkında kesin bir şey söyleme imkânımız da yoktur. Bu durumun İslâm dünyası için büyük bir eksiklik olduğunu üzümlere ifade etmemiz gerekir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in korunmuşluğu açısından bunun fazla bir öneminin olmadığı kanaatindeyiz. Zira tarih boyunca hem yazı hem de ezber yöntemiyle muhafaza edilen Kur'ân'ın korunmuşluğu hususunda Müslümanların herhangi bir şüphesi olmamıştır.

Kaynaklar

- Aliyyü'l-İmam, Ahmed, *Kur'ân'ın 10 Kıraati*, (Variant Readings Of The Qur'an, Terc. Süleyman Gündüz), İstanbul 2010.
- Altıkulaç, Tayyar, "*Sehâvî*", DİA, c. 36, sf. 311-313, İstanbul 2009.
- Altıkulaç, Tayyar, *Hz. Osman'a İzâfe Edilen Mushaf-ı Şerîf (Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası)*, İstanbul 2007.
- Altıkulaç, Tayyar, *Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerîf (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Nüshası)*, İstanbul 2007.
- Altundağ, Mustafa, "İstanbul Topkapı Mushafı Hz. Osman'a mı Aittir?", *Marife*, yıl: 2, sayı: 1, bahar: 2002.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudalâ'i'l-Beşer*, Beyrut 1987.
- Çetinaslan, Mustafa, "Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/2013.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Kur'ân Nedir*, İstanbul 1345/1927.

- ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd, *el-Mukni' fi Resmi Mesâhifi'l-Emsâr*, (Thk. Muhammed Sâdik Kamhâvî), Kahire trs.
- ed-Dîneverî, Ebu Hanife Ahmed b. Davud, *el-Ahbâru't-Trvâl*, Leiden 1888.
- el-A'zami, Muhammed Mustafa, *Vahyedilişinden Derlenişine Kur'an Tarihi*, (Terc. Ömer Türker), İstanbul 2006.
- el-Hamed, Ğânim Gaddûrî, *Resmu'l-Mushaf*, yy. 1982.
- el-Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâira bi-Ayâni'l-Mieti'l-Âşira*, neş. Halil el-Mansur, Beyrut, 1997
- el-Kevserî, Muhammed Zâhid, *Çeşitli İslâm Merkezlerine Gönderilen Mushaf ve Müslümanların Kur'an'a Verdikleri Önem*, Makâlât, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Kahire 1994, s. 101-114. (Çev. Muhittin Akgül, Usûl İslâm Araştırmaları, Sayı: 7, Ocak-Haziran 2007, s. 169-186)
- en-Nablûsî, Abdulganî b. İsmail, *el-Hakikat ve'l-Mecâz fi'r-Rihleti İlâ Bilâdi's-Şâm ve Mısır ve Hicaz*, Mısır 1986.
- Ersöz, İsmet, *Kur'an Tarihi*, İstanbul 1996.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, yy. trs.
- İbn Battûta, Şerefeddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim et-Tancî el-Levâtî, *Rihletü İbn Battûta*, Beyrut 2010.
- 50 İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kiraâti'l-Aşr*,
OMÜİFD yy, trs
- İbn Cübeyr, Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed el-Kinânî el-Belensî, *Rihletü İbn Cübeyr*, Beyrut trs.
- İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif*, (Thk. Mubbiddîn Abdüssecân Vâiz), Beyrut 1995.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmail b. Ömer, *Fedâilu'l-Kur'an*, (Thk. Ebu İsmail el-Huveynî el-Eserî), Kahire 1416.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut trs.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevere*, yy. trs.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Târih-i Kur'an*, İstanbul 1956.
- Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara 1993.
- Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Ankara 2004.
- Müneccid, Selahaddîn, *Dirâsât fi Târîhi Hattî'l-Arabi*, Beyrut 1972.
- Sâlim, Abdülaziz, *Advâ Alâ Mushafi Osmân b. Affân*, İskenderiyye trs.
- Semhûdî, Nüreddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafâ*, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid), Beyrut 1393/1971.
- Ez-Zehabî, Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Tarihu'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşâhirü ve'l-A'lâm*, Beyrut 1987.

